

მცირე და საშუალო ბიზნესი საქართველოში და მათი ხელშეწყობის ინსტიტუტები და პროგრამები

მცირე და საშუალო ბიზნესი აჩის სეგმენტი, რომელიც მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ეკონომიკის განვითარებაზე, დახვდა კონკურენტუნარიანობის ზედასა და ინოვაციების გააქტიურებაზე. მცირე და საშუალო ბიზნესი უზრუნველყოფს სამუშაო ადგილების შექმნასა და მოსახლეობის კეთილდღეობის ამაღლებას. შესაბამისად, ეკონომიკური ზრდის ტემპი დიდწილად დამოკიდებულია ქვეყანაში მცირე და საშუალო საწარმოების ფუნქციონირების ეფექტურობის ხარისხზე. სტატია ეძღვნება მცირე და საშუალო ბიზნესის განხილვას. ნაშრომის შესავალი ნაწილი ეთმობა მცირე და საშუალო ბიზნესს და მის როლს ქვეყნის ეკონომიკაში. შემდეგ ნაწილში გაანალიზებულია საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო სამსახურის ეკონომიკური მონაცემები ბიზნესის ფორმების მიხედვით ისეთ ეკონომიკურ მაჩვენებლებზე, როგორცაა: დასაქმებულთა რაოდენობა, დაქირავებულთა რაოდენობა, დასაქმებულთა საშუალო თვიური შრომის ანაზღაურება, ბუნვა, პროდუქციის გამოშვება, უცხოური პირობები ინვესტიციები. ძირითად ნაწილში განხილულია მცირე და საშუალო ბიზნესის ხელშეწყობის ინსტიტუტები და პროგრამები. ბოლო ნაწილში წარმოდგენილია ავტორის დასკვნები მოცემულ საკითხზე.

საკვანძო სიტყვები: მცირე და საშუალო ბიზნესი, ბიზნესსექტორი, მეწარმეობა, მხარდაჭერი ინსტიტუტები და პროგრამები

მცირე და საშუალო საწარმოები (SME) მსოფლიოში აღიარებულია გლობალური ეკონომიკური ზრდის კატალიზატორებად. ეკონომიკაში მათი მრავალმხრივი წვლილის გამო მცირე და საშუალო ბიზნესი განიხილება სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებისა და კონკურენტუნარიანობის ძირითად მამოძრავებელ ფაქტორად. ეს სექტორი ქმნის მნიშვნელოვან შემოსავალსა და სამუშაო ადგილებს, იძლევა შესაძლებლობებს შესაბამისი ტექნოლოგიების განვითარებისა და დანერგვისთვის, არის ინოვაციების ძირითადი წყარო (Shiu & Walker, 2007).

აღნიშნული სექტორი დომინირებს გლობალურ ბიზნესში, წარმოადგენს მსოფლიოში ბიზნესის 95%-ზე მეტს და უზრუნველყოფს კერძო სექტორის სამუშაო ადგილების 60%-ზე მეტის შექმნას. განვითარებულ ქვეყნებში მცირე და საშუალო საწარმოები უზრუნველყოფენ მთლიანი შიდა პროდუქტის დაახლოებით 64 პროცენტს და დასაქმების 62 პროცენტს (Ayagari et al., 2007). განვითარებადი და გარდამავალი ეკონომიკის მქონე ქვეყნებში მცირე და საშუალო ბიზნესი ბიზნესსექტორის 90%-ზე მეტს წარმოადგენს, მაგრამ მისი წილი მშპ-ში არის დაბალი (20%-ზე ნაკლები). საქართველოში მცირე და საშუალო საწარმოთა წილი მოქმედ საწარმოთა 99.7%-ს უტოლდება, რაც ნათლად წარმოაჩენს მათ მნიშვნელობას, როგორც ეკონომიკური, ასევე, სოციალური თვალსაზრისით. მცირე და საშუალო საწარმოების დასაქმებულთა წილი 65%-ს, ხოლო მათი წილი მთლიან დამატებულ ღირებულებაში 59%-ს უტოლდება. მიუხედავად იმისა, რომ მცირე და საშუალო საწარმოებზე მოდის მოქმედი საწარმოების უდიდესი ნაწილი, მათი წვლილი მშპ-ში კვლავ დაბალია.

**საწარმოთა სტატისტიკურ მაჩვენებელთა დინამიკური ანალიზი საქართველოში
დასაქმებულთა რაოდენობა საწარმოთა ზომის მიხედვით**

წელი	სულ (კაცი)	მსხვილი	საშუალო	მცირე
2015	626,739	198,586	137,171	290,982
2016	666,790	217,800	142,447	306,543
2017	708,165	233,589	145,463	329,112
2018	734,215	243,318	160,095	330,803
2019	756,852	265,184	152,516	339,152
2020	703,874	261,710	152,458	289,706
2021	744,256	284,181	146,950	313,125
2022 I	673,616	286,662	137,934	249,020
2022 II	695,229	293,051	140,160	262,018
2022 III	723,341	305,468	162,688	255,185

წყარო: საქსტატი

როგორც ჩანს ცხრილიდან, 2015 წლიდან 2019 წლის ჩათვლით დასაქმებულთა რაოდენობა გაიზარდა მსხვილ, საშუალო და მცირე ზომის საწარმოებში. აქედან საშუალოდ 67 % საწარმოებში დასაქმებულების მოდის მცირე და საშუალო საწარმოებზე. 2020 წელს კი შეინიშნება კლება, განსაკუთრებით მცირე საწარმოებში დასაქმებულთა რაოდენობის (15%-ით წინა წელთან შედარებით). აღნიშნული იყო გამოწვეული მსოფლიო პანდემიის გავლენით (იხ. ცხრილი 1).

ცხრილი 1

დაქირავებულთა რაოდენობა საწარმოთა ზომის მიხედვით

წელი	სულ (კაცი)	მსხვილი	საშუალო	მცირე
2015	584,484	198,449	136,619	249,416
2016	620,069	217,686	142,120	260,263
2017	652,439	233,246	144,990	274,203
2018	679,453	243,185	159,299	276,969
2019	702,015	265,081	152,249	284,685
2020	656,267	261,547	152,205	242,515
2021	688,053	284,145	146,841	257,068
2022 I	637,114	286,589	137,667	212,858
2022 II	656,713	292,987	139,818	223,907
2022 III	683,091	304,350	162,397	216,345

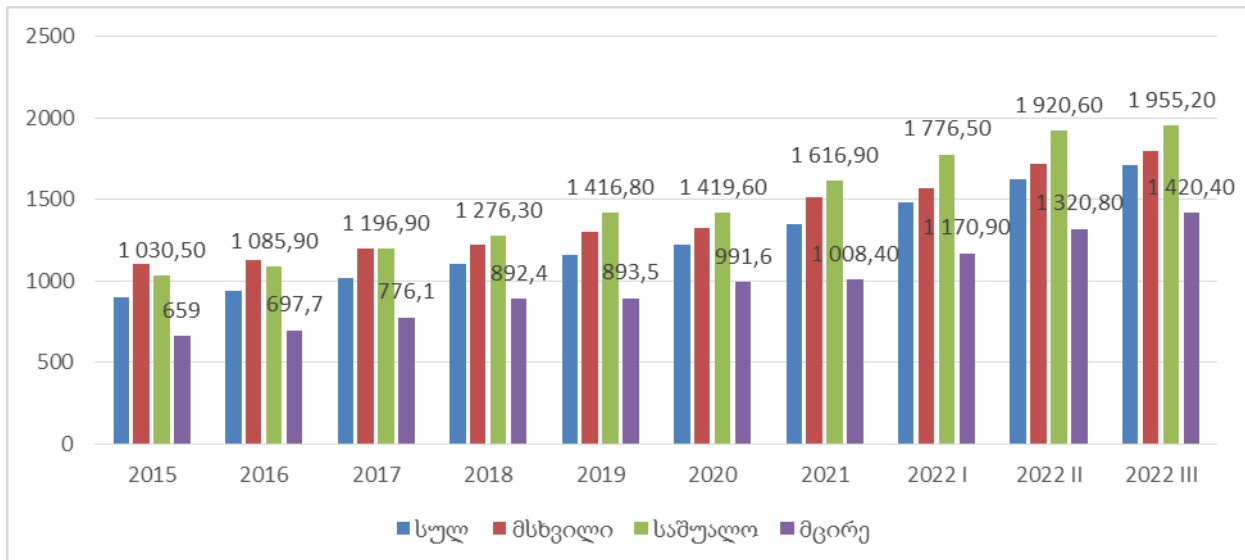
წყარო: საქსტატი

თუ განვიხილავთ 2015 წლიდან 2022 წლის ჩათვლით პერიოდს, დაქირავებულთა რაოდენობის მიხედვით შეიმჩნევა ზრდადი ტენდენცია მსხვილ, საშუალო და მცირე ზომის საწარმოებში. პანდემიის შედეგად, 2022 წელს დაქირავებულთა რაოდენობა შემცირდა 3534 კაცით მსხვილ, 44-ით საშუალო, 42170-ით მცირე საწარმოში. მაგრამ მცირე საწარმოებში კლება

2018-2019 წლებშიც აღინიშნებოდა. რაც შეეხება 2022 წელს, დაქირავებულთა რაოდენობა კვლავ იზრდება როგორც მსხვილ, ასევე საშუალო და მცირე ზომის საწარმოებში.

დიაგრამა 1

დასაქმებულთა საშუალო თვიური შრომის ანაზღაურება საწარმოთა ზომის მიხედვით

საქართველოს სტატისტიკის მონაცემების მიხედვით დასაქმებულთა საშუალო თვიური შრომის ანაზღაურება 2015-2022 წლებში ყოველწლიურად იზრდება. პანდემიის პერიოდშიც კი აღინიშნება ზრდადი ტენდენცია: 2020 წელს 2019 წელთან შედარებით ხელფასი გაიზარდა 19.6 ლარით მსხვილ საწარმოებში, 2.8-ით საშუალო და 98.1-ით მცირე საწარმოებში. 2021 წელს 2020 წელთან მიმართებით კი შრომის ანაზღაურება გაიზარდა თითქმის 15 %-ით მსხვილ, 14 %-ით საშუალო და 2 %-ით მცირე საწარმოებში (იხ. დიაგრამა 1).

ცხრილი 2

ბრუნვა საწარმოთა ზომის მიხედვით (მლნ ლარი)

წელი	სულ	მსხვილი	საშუალო	მცირე
2015	56,984.8	24,671.6	13,294.6	19,018.7
2016	64,081.8	28,256.3	14,039.1	21,786.4
2017	71,740.1	32,201.1	16,568.3	22,970.7
2018	86,625.1	42,902.7	18,543.2	25,179.1
2019	109,024.3	60,504.6	21,065.5	27,454.2
2020	114,348.5	66,694.6	20,484.6	27,169.3
2021	150,414.9	98,245.9	24,350.3	27,818.7
2022 I	38,564.3	25,592.6	5,820.0	7,151.7
2022 II	41,663.9	25,606.5	7,276.0	8,781.4
2022 III	47,538.1	29,340.3	7,849.6	10,348.1

წყარო: საქსტატი

როგორც ცხრილიდან ჩანს, 2015-2019 წლების პერიოდში ბრუნვა იზრდება სამივე სახის საწარმოებში. 2020 წელს 2019 წელთან შედარებით ბრუნვა შემცირდა 580.9 საშუალო და 284.9

მლნ ლარით მცირე საწარმოებში, მაგრამ 36066.4 მლნ ლარით გაიზარდა მსხვილ ბიზნესში. საბოლოოდ ბრუნვა გაიზარდა მთლიანად ბიზნესსექტორში. 2022 წლის სამივე კვარტლის მიხედვით ზრდადი ტენდენცია შეიმჩნევა (იხ. ცხრილი 2).

ცხრილი 3

პროდუქციის გამოშვება საწარმოთა ზომის მიხედვით

წელი	სულ	მსხვილი	საშუალო	მცირე
2015	29,993.9	12,520.0	7,873.5	9,600.4
2016	34,156.9	14,201.5	8,573.9	11,381.4
2017	38,206.8	15,594.7	9,719.2	12,892.9
2018	41,649.2	16,843.5	11,082.5	13,723.3
2019	47,494.7	19,765.9	12,535.6	15,193.3
2020	46,227.3	18,642.2	12,542.3	15,042.8
2021	57,613.8	26,989.0	14,085.7	16,539.1
2022 I	14,088.7	6,918.3	3,293.6	3,876.8
2022 II	16,479.8	7,912.1	3,872.0	4,695.6
2022 III	18,886.9	8,670.9	4,522.2	5,693.8

წყარო: საქსტატი

პროდუქციის გამოშვების მონაცემებიდან ჩანს, რომ 2015-2019 წლებში მაჩვენებლები იზრდება მთელ ბიზნესსექტორში. 2020 წელს კი კლებადი ტენდენცია შეიმჩნევა მსხვილ და მცირე საწარმოებში, ხოლო საშუალო ბიზნესში სტაბილურად ზრდადია. შემცირება გამოიწვია პანდემიის დასაწყისში გატარებულმა მკაცრმა შეზღუდვებმა. რეგულაციების შემსუბუქების შედეგად, 2022 წელს გამოშვება გაიზარდა მთლიანად ბიზნესსექტორში (იხ. ცხრილი 3).

ცხრილი 4

პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები საქართველოში საწარმოთა ზომების მიხედვით

წელი	სულ	მსხვილი	საშუალო	მცირე
2016	1,653,993.4	1,136,006.0	327,582.2	190,405.2
2017	1,990,526.5	1,165,698.4	378,799.4	446,028.7
2018	1,351,529.7	855,660.1	-12,536.5	508,406.1
2019	1,352,181.7	773,314.5	336,420.9	242,446.3
2020	589,798.1	564,619.0	-22,413.9	47,593.0
2021	1,241,821.7	722,473.2	104,553.2	414,795.2
2022 I	576,896.0	451,757.9	32,980.7	92,157.5
2022 II	353,424.4	209,640.3	38,982.8	104,801.3
2022 III	745,257.4	458,013.9	-13,903.4	301,146.9

წყარო: საქსტატი

უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების კლებადი ტენდენცია გამოიკვეთა 2017-2020 წლებში მსხვილ და საშუალო ბიზნესში. 2019 წელს 2018 წელთან შედარებით მცირე ბიზნესში უცხოური პირდაპირი ინვესტიციები შემცირდა 52%-ით, ხოლო 2020 წელს წინა წელთან მიმართე-

ბით 80%-ით. 2020 წელს ინვესტიციების მოცულობა მნიშვნელოვნად გაიზარდა მთლიანად ბიზნესსექტორში. 2022 წლის წინასწარი მონაცემებით არაერთგვაროვანი ტენდენცია შეიმჩნევა (იხ. ცხრილი 4).

PwC-ის მიერ განხორციელებული კვლევის მიხედვით “Follow-up Survey of Georgian Business in the face of Covid-19 Pandemic”, გამოკითხული ბიზნესის უმრავლესობის აზრით, ერთობლივი მოთხოვნის შემცირება არის პანდემიის ყველაზე სერიოზული უარყოფითი ეფექტი ყველა სექტორისთვის. გამოკითხული კომპანიების 68% აცხადებს, რომ 2020 წლის მაისის შემდგომ მისი შემოსავლები სულ მცირე განახევრდა. სექტორულ ჭრილში, ყველაზე დიდი დარტყმა მიაღწა სასტუმროებისა და რესტორნების სექტორს (განახევრებულ შემოსავლებზე საუბრობს კომპანიების 84%), რასაც მოყვება სოფლის მეურნეობა (განახევრებული შემოსავლები კომპანიების 59%-ში), მშენებლობა (კომპანიების 36%) და ვაჭრობა (კომპანიების 34%). მნიშვნელოვანია ის ფაქტორიც, რომ გამოკითხული კომპანიების 75%-მა განაახლა საქმიანობა შეზღუდვების მოხსნის შემდეგ.

მცირე და საშუალო მენარმეობის მხარდამჭერი ინსტიტუტები და პროგრამები

საქართველოს მთავრობის მიერ ქვეყნის მცირე და საშუალო მენარმეობის განვითარების პირველი სტრატეგია (2016-2020 წწ) და შესაბამისი სამოქმედო გეგმა შემუშავდა ევროკავშირის მხარდაჭერით და ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციასა (OECD) და გერმანიის საერთაშორისო თანამშრომლობის საზოგადოებასთან (GIZ) აქტიური თანამშრომლობით. სტრატეგიის განხორციელების ბოლო წელი დაემთხვა კოვიდ-19-ის გლობალურ პანდემიას და მისგან გამონვეულ კრიზისს, რამაც უარყოფითი გავლენა მოახდინა საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა ასპექტზე, ზიანი მიაყენა ბიზნესის საქმიანობას, ქვეყნის ეკონომიკურ ზრდას. შედეგად, მცირე და საშუალო მენარმეობის განვითარების შემდგომი, 2021-2025 წლების სტრატეგია მიზნად ისახავს პანდემიამდე არსებული დადებითი ტენდენციების აღდგენას და მცირე და საშუალო მენარმეობის შემდგომი განვითარების ხელშეწყობას. მცირე და საშუალო მენარმეობის სექტორის განვითარების შემდგომი სტრატეგიული ხედვის არსებობის აქტუალურობას აძლიერებს საქართველო-ევროკავშირის ასოცირების შეთანხმება (რომლის განუყოფელი ნაწილია ღრმა და ყოვლისმომცველი თავისუფალი სავაჭრო სივრცის შესახებ შეთანხმება (DCFTA)), რომლის კონტექსტშიც განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება მცირე და საშუალო საწარმოების კონკურენტუნარიანობის ამაღლებას და კერძო სექტორის, მათ შორის, მცირე და საშუალო საწარმოების მიერ DCFTA-ის მოთხოვნების დაკმაყოფილება [1]. პროექტი „მცირე და საშუალო მენარმეობის განვითარება და DCFTA საქართველოში“ ნიადაგს ამზადებს მცირე და საშუალო მენარმეობის გაძლიერებისთვის საქართველოში და ხელს უწყობს საშუალო და მცირე მენარმეების ინფორმირებულობის ამაღლებას DCFTA-ს შესახებ [5].

მენარმეთა მხარდამჭერი ინსტიტუდიდან გამორჩეულია აწარმოე საქართველოში, რომელიც შეიქმნა 2014 წელს და მისი მიზანია კერძო სექტორის კონკურენტუნარიანობის ზრდა, ექსპორტის ზრდის მხარდაჭერა და უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების წახალისება. ინსტიტუტს გააჩნია სამი მიმართულება. ბიზნესის განვითარების მიმართულება მოიცავს საქართველოში მენარმეობის განვითარებისთვის საჭირო სხვადასხვა მექანიზმს, მათ შორის პროგრამას „აწარმოე საქართველოში“. პროგრამა ითვალისწინებს ინდუსტრიული და სოფლის მეურნეობის მიმართულებით მენარმე სუბიექტების მხარდაჭერას; შესაძლებლობას აძლევს მენარმეებს განავითარონ სასტუმრო ბიზნესი და შექმნან ახალი სამუშაო ადგილები; უზრუნველყოფს ტექნიკურ დახმარებას; მოიცავს მიკრო და მცირე გრანტების პროგრამას, რომლის მიზანია მიკრო და მცირე ბიზნესის განვითარება, ახალი სამუშაო ადგილების შექმნა, აუცილებელი ფინანსური მხარდაჭერა. ასევე, მსოფლიოში არსებული პანდემიის გამო

სააგენტომ საქართველოში განსაკუთრებით დაზარალებული ინდუსტრიების ხელშეწყობის მიზნით შეიმუშავა ახალი პროგრამები. სააგენტოს ექსპორტის მიმართულება მუდმივად ახდენს მაღალი საექსპორტო პოტენციალის მქონე სექტორების იდენტიფიცირებას და მათ მხარდაჭერას [1].

სააგენტოს ორგანიზებით და თანადაფინანსებით ქართველი ექსპორტიორები ყოველწლიურად იღებენ მონაწილეობას საერთაშორისო გამოფენებსა და სხვა ექსპორტის მასტიმულირებელ ღონისძიებებში. მაგალითად გამოდგება Gulfood 2021 გამოფენაში ქართული ფირმების მონაწილეობა.

საქართველოს ინოვაციების და ტექნოლოგიების სააგენტო ცოდნასა და ინოვაციურ ტექნოლოგიებზე დაფუძნებული ეკონომიკის განვითარების მხარდაჭერი ძირითადი სახელმწიფო უწყებაა. სააგენტოს მიზნებია: ქვეყანაში ინოვაციური ეკოსისტემის შექმნა და მისი განვითარების პროცესის კოორდინაცია, ინოვაციების, თანამედროვე ტექნოლოგიების, კვლევისა და განვითარების (R&D) სტიმულირება, მათი კომერციალიზაციისა და გამოყენების ხელშეწყობა, ინოვაციური დამწყები კომპანიების შექმნის და მათი კონკურენტუნარიანობის ამაღლების ხელშეწყობა.

ასევე, საქართველოში ფუნქციონირებს მცირე და საშუალო მენარმეობის მხარდაჭერი რამდენიმე ასოციაცია: სავაჭრო სამრეწველო პალატა, რომლის მიზანია ბიზნესებისთვის საინფორმაციო და საკონსულტაციო მომსახურების განწევა, ბიზნეს სუბიექტების პროფესიული განათლების დონისა და კვალიფიკაციის ამაღლების ხელშეწყობა, ექსპორტის ხელშეწყობა, საინვესტიციო საქმიანობის ხელშეწყობი ღონისძიებების განხორციელება; საქართველოს მცირე და საშუალო სანარმოთა ასოციაცია, რომლის მიზანია მცირე და საშუალო ბიზნესის ინტერესების დაცვა და კონსალტინგი, მცირე და საშუალო ბიზნესის მხრიდან აქტიური კომუნიკაციის დამყარება სახელმწიფო სტრუქტურებთან, საფინანსო ინსტიტუტებთან და საერთაშორისო ორგანიზაციებთან; დამსაქმებელთა ასოციაცია, რომელიც უზრუნველყოფს საკონსულტაციო მომსახურების განწევას მენარმეებისთვის და ახორციელებს სხვადასხვა პროგრამას სამენარმეო ცოდნის, სამენარმეო უნარების განვითარებისთვის.

დასკვნა

მცირე და საშუალო ბიზნესი არის საბაზრო ურთიერთობების საფუძველი, რომელიც დიდწილად განსაზღვრავს სახელმწიფოს სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობას. აღნიშნული სექტორი არის საქმიანობის სხვადასხვა სფეროში არსებული პრობლემების გადაჭრის ერთ-ერთი გზა. როგორც სტატისტიკური მასალებიდან ჩანს, 2022 წელს მთლიანად ბიზნეს-სექტორი დაზარალდა პანდემიის პირობებში. მცირე და საშუალო მენარმეები უძულეებულნი გახდნენ შეემცირებინათ დასაქმებულთა რაოდენობა. ერთობლივი მოთხოვნის შემცირების გამო მცირე და საშუალო ბიზნესსექტორმა შეამცირა პროდუქციის გამოშვება, რაც აისახა ბრუნვის მაჩვენებელზეც. ზოგიერთ სანარმოს მკაცრი რეგულაციების გამო მოუწია საქმიანობის შეჩერება ან შეწყვეტა.

აღსანიშნავია მთავრობის მიერ ჩატარებული რეფორმები მცირე და საშუალო ბიზნესის ხელშეწყობის მიზნით. ერთ-ერთი გამორჩეული და წარმატებული პროგრამა არის „ანარმოე საქართველოში“. მსგავსი პროგრამების დახმარებით მცირე და საშუალო მენარმეებს ეძლევათ განვითარების საშუალება, რაც დადებითად აისახება ქვეყნის ეკონომიკურ ზრდაზე.

ზოგადი ბიზნეს-გარემოს გაუმჯობესების მიუხედავად, მცირე და საშუალო მენარმეობის განვითარების თვალსაზრისით საქართველოში იგივე გამოწვევები დგას, რაც მრავალ განვითარებად ქვეყანაში. განსაკუთრებით მდგომარეობა გაუარესდა პანდემიის დროს. ამიტომ მცირე და საშუალო მენარმეობის განვითარების 2021-2025 წლების სტრატეგია მიზნად ისახავს პანდემიამდე არსებული დადებითი ტენდენციების აღდგენას და მცირე და საშუალო მენარმეობის შემდგომი განვითარების ხელშეწყობას.

ლიტერატურა

1. საქართველოს მცირე და საშუალო მეწარმეობის განვითარების 2021-2025 წლების სტრატეგია. http://www.moesd.gov.ge/uploads/files/2017/ek__politika/strategia_2021_2025/mcire_da_sashualo_mecarmeobis_strategia_2021_2025.pdf ბოლო ნახვა 29.01.2023
2. სანარმოთა სტატისტიკური გამოკვლევა. <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/326/sacarmotastatistikuri-gamokvleva> ბოლო ნახვა 29.01.2023
3. Ayyagari, M., Asli, D., & Maksimovic, V. (2007). Firm Innovation in emerging markets. *World Bank Policy Research Paper 4157*. Washington: The World Bank.
4. Shiu, E., & Walker, D. (2007). New product market visioning in small enterprises. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 14(1) 81-92.
5. <http://www.dcfta.gov.ge/ge/international>
6. <http://www.economists.ge/storage/uploads/publication/1412290223091a66.pdf>

Nino Adamia

PhD Student

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

Small and Medium Business in Georgia and its Institutions and Promotion Programs

SUMMARY

Small and medium business is a segment that has a significant impact on the development of the national economy, the growth of the competitiveness of the industry and the activation of innovation. Small and medium-sized businesses provide jobs and improve the welfare of the population. Accordingly, the pace of economic growth largely depends on the quality of functioning of small and medium-sized enterprises in the country. The article is devoted to the discussion of small and medium-sized businesses. The introductory part of the work is devoted to small and medium-sized businesses and their role in the country's economy. The next part analyzes the declared data of the State Statistics Service of Georgia on business forms on such economic indicators as: the number of employees, the number of employees, the average monthly salary of employees, trade turnover, output, direct foreign deliveries. investments. As can be seen from the statistical materials, in 2022 the entire business sector was affected by the pandemic. Small and medium enterprises were forced to reduce the number of employees. Due to the decrease in aggregate demand, the sector of small and medium businesses reduced the output of products, which was also reflected in the turnover rate. Some enterprises have had to suspend or cease operations due to strict regulations. The main part discusses institutions and programs for the development of small and medium-sized businesses. It is worth noting the reforms carried out by the government in order to promote small and medium-sized businesses. One of the outstanding and successful programs is ~Produce in Georgia~. With the help of similar programs, small and medium-sized entrepreneurs are given the opportunity to develop, which positively affects the economic growth of the country. Despite the improvement of the general business environment, in terms of small and medium entrepreneurship development, Georgia faces the same challenges as in many developing countries. The situation worsened during the pandemic. Therefore, the 2021-2025 strategy for the development of small and medium entrepreneurship aims to restore the positive trends that existed before the pandemic and to promote the further development of small and medium entrepreneurship. The last part presents the author's conclusions on this issue.